

DE CARRIÈRE VAN JAN VAN RIEBEECK

Dr. E. C. Goolén Molsbergen vermeldt in zijn bekende werk *De Stichter van Nederlands Zuid-Afrika Jan van Riebeeck, 1618-1677*,¹ dat Jan van Riebeeck, in de jaren, dat hij als secretaris de „Hoge Regering”, het college van Gouverneur-Generaal en Raden te Batavia, bijstond, aan Heren XVII, de bestuurders der Verenigde Oostindische Compagnie in Nederland, herhaaldelijk verzocht te mogen worden benoemd tot Raad van Indië. In 1671 richtte hij zelfs tweemaal een dergelijk verzoek tot die Heren: het laatste was 17 dec. 1671 gesluisd en wordt door Molsbergen afgedrukt. Bij het doorbladeren, met een geheel ander doel, van een der talrijke bundels met brieven, die, uit Batavia verzonden, in handen van Heren XVII kwamen,² viel mijn aandacht op een later, overeenkomstig, verzoekschrift: het is van 31 jan. 1674 en men vindt het hieronder als bijlage afgedrukt. Van Riebeeck had blijkbaar verwacht, dat in de brieven van Heren XVII, die op 5 januari 1674 te Batavia uit patria waren ontvangen, brieven, die van 17 mei en van 21 juni 1673 dateerden, een gunstig antwoord op zijn verzoek van 17 dec. 1671 zou zijn opgenomen. Nu dat niet het geval was, maar ook geen weigerend antwoord was ontvangen, herhaalde hij nog eens zijn verzoek. In de Compagniearchieven trof ik geen antwoord op deze, vermoedelijk Van Riebeeck's laatste, poging aan: waarschijnlijk hebben de Heren het verzoek geen antwoord waardig gekeurd.

Leest men de Generale Missiven door, de brieven door de Hoge Regering aan Heren XVII geschreven, dan treft men daarin herhaaldelijk aanbevelingen aan naar aanleiding van verzoeken van Compagniesdienaren tot een hoger ambt te mogen worde benoemd. In het geval van Van Riebeeck is daarvan geen enkele maal sprake. Over de vermoedelijke reden daarvan zo straks enkele opmerkingen.

Toen Jan van Riebeeck 18 januari 1677 te Batavia stierf, was hij nog steeds secretaris van het college, waarvan hij zo graag als lid deel had willen uitmaken. Volgens Molsbergen, die telkens weigering heeft de functie, die zijn held bekleedde, wat gewichtiger voor te stellen dan ze waren,³ was het ambt van secretaris van Gouv.Gen. en Raden „een der meest eervolle betrekkingen”, die den functionaris gaf „zitting in de vergadering van hem, die de Hoge Regering uitmaakten”. Juist is deze mededeling

1. 1912, p. 190-91. Het werkje van denselven auteur *Jan Van Riebeeck en zijn Tijd*, 1937 is niet veel anders dan een verkorte heruitgave, waarin men de hier vermelde bijzonderheid niet vindt. Ik verwijs verder naar de beide boeken als naar de *Grote* en de *Kleine Biografie*.

2. Algemeen Bijkaarsbief, 's Gravenhage, Koloniale Afdeling, bundel 1181, fol. 295.

3. Bijv. in de *Kleine Biografie* p. 141 de voorstelling als ware Van Riebeeck's tijdelijke benoeming in sept. 1662 tot lid van de Raad van Justitie „een meer dan gewone onderscheiding”, nog wel p. 140 aan de „geluandere jurist Maatsuyker”. In werkelijkheid was het een ambt, dat men te Batavia aankomende Compagniesdienaren met de rang van opperkoopman of wat hoger liet bekleden in afwachting van hun vertrek naar elders. Ook de aldaar p. 152 vermelde „ere-koortjes”, waarmee Van R. (p. 161) benoemd werd, omdat hij „al zo bekend en in aanzien” was, waren de gebruikelijke „hijwerekkingen”, die steeds annex waren aan het ambt van secretaris.

slechts, als men hierbij bedenkt, dat het „zitting hebben" nie betrekende, dat Van Riebeeck stam in het college zou hebben gehad. Hij was er enkel de ambtenaar, die de notulen had te houden en niet iemand, die mee beraadslagde, laat staan mee beëliste. Vulsbergen¹ is er door getroffen, dat Van Riebeeck de resoluties niet ter zijde ondertekent, maar in de rij der Raden van Indië. Ik wil het op zijn gezag geloven, maar het zal dan toch wel onder aan die rij geweest zijn en er was geen sprake van dat zijn handtekening ook onder de voor de Heren XVII bestemde Generale Missiven zou voorkomen.² Welke plaats de secretaris innam te midden der Compagnieeliedenaren te Batavia wordt heel wat nauwkeuriger dan door Vulsbergen opgegeven in de door den oud-advocaat (=ongeveer leider van het bedrijf in Nederland) der Compagnie, mr Pieter van Daan, geschreven officiële Beschrijvinge van de Oostindische Compagnie. Dat werk werd op last van Heren XVII in de jaren 1693 tot 1701 door hem samengesteld. In het „derde boek, de Regiering van de Compagnie in Oost-Indien" handelt het „viende capittel, eerste deel over de Raden, zoo ordinaria als extraordinaria" en het elst daarvan³ over „den Secretaris en de generale secretarie, benevens de suppoosten in deselve". Daar staat te lezen: „De secretaris van den Generaal en de Raden geniet een vast tractement van honderd en vijftigh guldens ter maand, behalven zijn randsien" en volgt immediatlyck dat collegie in rangh, verstaande wanneer geen gouverneurs present tot Batavia zijn; maar hij aankomet van directeuren heeft hij de rangh vóór deselve". Onder den secretaris werkten een eerste clerck (die de rang van koopman had), tien ordinaria clercken en seventien extraordinaria-clercken.⁴ Naar de opvattingen van de zeventiende eeuwse was de rangorde een heel wat gewichtiger aangelegenheid dan naar de onze. Dat de gouverneurs vóór den secretaris gingen, spreekt wel haast vanzelf; hun hogere rang blijkt nl. ook uit hun salaris, gewoonlijk f.200 p.m. Maar het zal Van Riebeeck, die een verzuchtig man was, toch wel vordroten hebben, dat jongere mannen, die gouverneur waren, aan hem vooraf gingen. Ware bijv. Isbrandt Goudtske, die in 1672 als eerste gouverneur van de Kuip werd, naar Batavia gekomen, dan zou hij aan Van Riebeeck zijn voorafgegaan, die niet minder dan twintig jaar vroeger het hoopste gezag aan de Kuip had aanvaard! Merkwaardiger is echter, dat de secretaris wel voorafging aan de directeuren, die meestal meer dan hij, nl. f.180 p.m., verdienden, het spreekt daarentegen vanzelf, dat hij vóór de commandeurs ging, die slechts f.100 tot f.150 verdienden.⁵

1. *Kleine Biografie*, p. 159.

2. Althans niet onder de oelghede brieven, natuurlijk wel onder de afschriften die hij voor copie conform ondertekent.

3. In de uitgave, door dr. F. W. Stijgel van de Beschrijvinge gemaakt voor de Konink-Geschiedkundige Publicatiën vindt men de bedoelde passage in dl. 87 (van die publicatiën), p. 77.

4. Dat bedrag is 13 reelen (à f.3,-) per maand, *ibid.* p. 181.

5. *Ibid.* p. 181 vindt men een andere samenvatting van het secretariëpersoneel opgegeven, die omtrent 1694 van kracht werd: in 1661 was de secretarie nog veel kleiner.

6. *Ibid.* p. 281, 283, 236, 240.

Mogen wij nu concluderen, dat Van Riebeeck een te grote sprong trachtte te maken, toen hij van secretaris Raad van Indië wilde worden? Was dat een ambt, waarvoor men het eerst tot gouverneur moest hebben gebracht? Dat blijkt allerm minst het geval te zijn, Joannes Camphuis, Van Riebeeck's opvolger als secretaris (daartoe benoemd 26 jan. 1677), die het later tot Gouverneur-generaal zou brengen, werd reeds 18 oct. 1677 door Heren XVII tot Raad-extraordinaris benoemd. Joan van Houten, die na Camphuis secretaris werd, eerst waarnemend, 6 maart 1680, toen hij pas 26 jaar oud was,¹⁰ definitief, werd 11 aug. 1682 door de Hoge regering in Rade geassumeerd, wat door de Heren in patria werd goedgekeurd. Ook hij werd later Gouverneur-Generaal. Dit was ook het geval met Jan van Riebeeck's eigen zoon, mr. Abraham van Riebeeck, die 30 jaar oud, 24 mei 1684 door Camphuis tot secretaris werd benoemd en 16 sept. 1690 tot Raad-extraordinaris door Heren XVII. Er zouden meer voorbeelden gegeven kunnen worden, maar deze lijken mij voldoende. Men kan zeggen, dat benoeming van den secretaris tot Raad-extraordinaris eerder gewoonte was dan uitzondering. Er moet dus een speciale reden geweest zijn, waarom Van Riebeeck het zo door hem begerde ambt niet verwierf.

Molsbergen doet het voorkomen,¹¹ als ware Van Riebeeck's benoeming tot secretaris een gevolg van de omstandigheid dat „geen geschikter plaatsvervanger“¹² kon worden gevonden. Ook dit is een wat opgesierde voorstelling en niet geheel juist. In werkelijkheid werd hij — aanvankelijk voorlopig — op 24 nov. 1665 benoemd, omdat hij zich voor het ambt aanbood. In de Generale Missive van 30 jan. 1666 vindt men al. vermeld¹³: „Tot secretorie van Rade van India wordt in plaats van den e. Pieter Murville, die naar Amboina gegaen is om dat gouvernement te herleiden, op zijn vrijwillige aanbiedinge gebruykt die, Joan van Riebeeck, jongst commandeur in Malacca, te weten hij provisie ende totdat eenigh ander enpourtanter employ voor zijn e. sal voeren“. Het is mij niet mogen gelukken te ontdekken, wanneer de voorlopige benoeming in een definitieve werd omgezet. Tot 1 dec. 1666 vindt men hem in de Dagregisters van Batavia sedert zijn aankomst aldaar op 4 nov. 1665 steeds slechts aangeduid als d'e(dele) Joan van Riebeeck, zonder vermelding van functie, daarna echter steeds met de toevoeging van „secretaris“. Ik houd het er daarom voor, dat hij omstreeks 1 dec. 1666 heeft laten weten, dat hij van repatriëring met de op vertrek staande retourvloot afzag en dat daaraan zijn secretarisambt stilzwijgend definitief is geworden.

Thans kan even worden ingegaan op de vraag, waarom de Hoge Regering er van heeft afgezien Van Riebeeck's verzoek tot Raad van Indië te worden benoemd te ondersteunen. Zoals wij straks zullen zien, had de Regering redenen niet geheel tevreden te zijn over Van Riebeeck's ambts-

10. Van Riebeeck was bij zijn benoeming 46 jaar oud, Camphuis 42.

11. *Grote Biografie*, p. 190.

12. Geheld is: uuvolger, nl. van den definitief vertrokken Murville.

13. *Alg. Rijksarchief. Kol. Arch. Bundel 1142*, p. 328-329.

vervulling aan de Kaap, maar goldes die redenen niet voor zijn commandeurschap te Malakka. Toen hij van daar te Batavia kwam, vond de Regering, zoals wij zo net zagen hem een man bestemd voor „importantor employ” dan dat van secretaris. De enige hogere betrekking, waartoe benoeming naar vrij stond was, zoals wij zagen, die tot gouverneur, daar Hieron XVII zieh de benoeming van Raden van Indië hadden voorbehouden. Maar van een benoeming tot het gouverneursambt is verder nergens meer sprake. Mij dunkt, dat men daaruit niet behoeft te concluderen, dat men Van Riebeeck bij nadere kennismaking minder zou zijn gaan apprécieren. Ieder, die wel eens een vereniging heeft moeten voorzitten, weet hoe belangrijk het is dan over een goeden secretaris te kunnen beschikken, die een vrijwel onmisbare helper is, als men goed met hem overweg kan. Dat Mutsuyker byna twaalf jaar lang Van Riebeeck in die functie naast zich had, is een sterke aanwijzing, dat de beide mannen goed harmonieerden. De Gouverneur-Generaal zou den secretaris anders zeker wel naar een buitenpost als gouverneur hebben weggepromoveerd! Anderzijds laat zich ook zeer wel verstaan, dat Van Riebeeck veel liever te Batavia bleef; hij had na de dood van zijn eerste vrouw ontslag uit zijn ambt van commandeur van Malakka gevraagd om met het oog op de opvoeding van zijn moederloos geworden dochtertjes te kunnen repatriëren. Maar toen, voor hem waarschijnlijk geheel onverwacht, te Batavia het secretarisambt vacant bleek te zijn, heeft hij daarom gesolliciteerd, omdat in de hoofdstad wél gelegenheid bestond die opvoeding tot een goed einde te brengen. Het betrof slechts meisjes, die daar het nodige konden leren, terwijl de jongens al in Nederland vertoefden. Van Riebeeck was zelf al 46 en op die leeftijd was het verblijf als gouverneur in een vaak van alle comfort ontdane buitenplaats zeker niet aantrekkelijk. Daar ontstond ook dadelijk weer de moeilijkheid met de opvoeding. Hij had 13 jaar in nosten als Kaspstad en Malakka doorgebracht en wist dus uit ervaring wat een ongerief dat meebracht. Wel hoopte hij weer en werd het opvoedingsvraagstuk daardoor wat kleiner, maar ook de tweede vrouw zat het verblijf te Batavia geprefereerd hebben. Toen omstreeks 1675 Van Riebeeck moet hebben ingezien, dat het ambt van Raad van Indië niet voor hem was weggelegd, was hij al 56, naar de tropische maatstaven van die tijd een oude man, voor wien het verblijf in het Compagnieterritoir buiten Batavia helemaal niet meer in aanmerking kon komen.

Het komt mij voor, dat ook het ceremonieel van de begrafenis van Van Riebeeck er op wijst, dat hij tot het laatste toe door de Hoge Regering op prijs werd gesteld. Bij die plichtigheid, zo vinden wij in de Dagh-registers van Batavia vermeld,¹⁴ werd hij op 19 januari 1677 „namiddaghe statelyck in de groote kerk deser stede begraven in beleyde van zyn Edt. nevens alle de heeren Raden van India en veel gequalificeerde ministers,¹⁵ gaende de Compe. soldatesque des onseels met vulle geweer voornen”. Dat is natuurlijk het gebruikelijke ceremonieel, maar de tegenwoordigheid van

14. *Daghregister van Batavia van 1677*, ed. J. A. van der Grijp, Batavia 1904, p. 19.

15. Ministers, hier ambtenaren, dienaren.

ryn Velt. (de Gouverneur-Generaal) en alle Raden betekent in dit geval toch wel wat meer, Maetsuyker was een man van zeventig jaar¹⁶ en het moet den inden Gouverneur-Generaal zeer zwaar zijn gevallen in de broeierige atmosfeer van de westmaatschappij, natuurlijk in het zwart gekleed, de laatste eer aan zijn secretaris te bewijzen. Had het de begrafenis gegolden van een man, dien hij niet mocht, dan had hij gemakkelijk een uitslocht kunnen vinden om weg te blijven. Ook de eerste Raad, de Directeur-Generaal Rycklof van Goens, een tijdgenoot van Van Riebeeck, was inmiddels, een man, die het vorige jaar zo ziek was geweest, dat hij maanden lang zijn ambt niet had kunnen vervullen en bij alle representatieve bijeenkomsten was weggebleven.

Het kan dus niet aan mindere waardering van de zijde der Hoge Regering gelegen hebben dat zij in 1677 geen aanbeveling voor het Raads-lidmaatschap moezond. Maar zij had al lang begrepen dat Van Riebeeck bij Heren XVII niet in de pas stond en dat een aanbeveling haar mogelijk zelfs kwalijk zou worden genomen. Terwijl de heren van de Regering bij de begrafenis blijk van hun waardering hadden gegeven voor den overledene, vermeldde zij Van Riebeeck's overlijden aan het slot van de Generale Missive van 13 febr. 1677 zoo en als bijkomstigheid: „Ende konnen hier ook niet ongementioneerd laten het overlijden van den e. secretarie deser vergaderingh Joan van Riebeeck, 18 january voorleden, nadat niet min dan 5 maanden het bedt hadt moeten bewaren”. Geen woord, waaruit iets van waardering zou kunnen blijken werd toegevoegd. Het is mogelijk, dat Maetsuyker en de zijnen met hun opmerking in 1665 „totdat onnigh ander emporiantes employ voor sijn e. sul vuercomen” een bedekte toespeling maakten op de mogelijkheid, dat de Heren XVII Van Riebeeck tot Raad zouden willen benoemen. Meer dan een mogelijkheid is dat niet, de bewoordingen maken de indruk, dat aan een hoger ambt werd gedacht, dat de Hoge Regering zelf tot haar begering had.

Gaan wij een stap terug in Van Riebeeck's carrière, dan vinden wij zijn benoeming op 18 sept. 1662, als hij uit de Kaap in Batavia is gearriveerd, tot commandeur (en president)¹⁷ van Malakka, geen promotie dus, daar hij ook aan de Kaap de commandeursrang had. Voor de Compagnie betekende die benoeming een onderdeel van een reeks bezuinigingen in Malakka.¹⁸ De voormalige schipper Jan Thijss, Payart — de man was van matroos opgeklommen — had er evenals zijn voorgangers het gouverneursambt bekleed, 16 jaar lang, hij was van oct. 1646 tot 23 oct. 1662 in functie en hij had de Heren zoveel gunnigheid gegeven, dat hij sinds 5 oct. 1648 tevens Raad-extraordinair was.¹⁹ Van Riebeeck's opvolger Balihasar Vort diende er sinds sept. 1666 in dezelfde rang als hij, maar

16. Hij stierf nog geen jaar later, 4 jan. 1678 na het hoge ambt van Govt-Gen. bijna 25 jaar bekleed te hebben.

17. Dit presidentschap wilde slechts zeggen, dat de commandeur in de Hoof te Malakka voorzat, hij er dus de hoogste autoriteit was.

18. *Grote Biografie*, p. 181-182.

19. Wynaenda van Resandt, *De Gouverneurs der O.A.G. op hare Buitencomptolren in Indië*, 1944, p. 55.

hij werd op 23 oct. 1668²⁰ tot gouverneur bevorderd en zijn opvolgers kregen die rang hij hun optreden direct. Dat Van Riebeeck het en niet vorderd dan tot commandeur bracht, is misschien te wijten aan de omstandigheid, dat hij na een verblijf van nauwelijks twee jaar (1 nov. 1662-5 dec. 1664) al om ontslag vroeg.²¹ Zijn bewind in Malakka was bepaald een succes.²² Hier zij er slechts op gewezen, dat de financiële resultaten van het ressort Malakka van 1661 tot 1665 steeds beter werden. Malakka was, nadat de stad begin 1641 op de Portugezen was veroverd, steeds een lastpost geweest. In 1661 gaf het ressort zelfs een tekort van f.116614. te zien, vandaar de reeds aangestipte bezuinigingen. Sedert ging het snel en belangrijk vooruit, in 1665 sloeg het deficit om in een voordelig saldo, dat voor dat jaar het nog maar kleine bedrag van f.3627 bedroeg. Maar de vooruitzichten waren er bij Van Riebeeck's aftreden nog gunstiger. Codée Molsbergen vertelt,²³ dat ook gedurende zijn verblijf te Malakka Van Riebeeck verzocht tot Ruud van India te rugen werden bevoend. Op één van die pogingen had hij wel antwoord gehad, maar alleen van de Hoge Regering en dan nog zonder bepaalde toezegging; nov. 1663 liet ze hem weten, dat op zijn verzoek zou worden „gelet ende wegens 't een ende 't ander contentement gedaen". Veel betekent dit niet, maar zo schrijft men toch niet aan iemand, die hopende niet in de gunst is.

Maar ook reeds in zijn Kaapse jaren had Van Riebeeck verzoeken gedaan, ja aan het slot van de „Nadere Consideratie off Bedenkinge", die hij in juni 1651 geschreven had na bestudering van de Remonstrantie over een vestiging aan de Kaap van de hand van Leendert Jansz. en Matthijs Proot,²⁴ heeft hij het over het „verder advancement", dat hij na zijn verblijf in Zuid-Afrika hoopt te maken en over „de meerder prouven van capitaler diensten", die hij dan in Indië meende te zullen afleggen. Jan van Riebeeck was nu vermaal een oerachtig man, voortdurend er op uit carrière te maken en zeer ingenomen met zijn eipen prestaties. Mij persoonlijk staat dat tegen en ik vrees, dat ik, als ik in het college van Heeren XVII zou hebben behoord, deze slechte eigenschappen zwaar zou hebben laten wegen! En zo zullen er wel meer zijn. Jan zou er verstandig aan hebben gedaan te bedenken, dat een dergelijke „Schönheitsfehler" de mensen niet voor iemand ineenruut. In het stelsel van de Compagnie paste het telkens weer vragen om promotie niet. Maar veel sterker heeft tegen hem ongetwijfeld iets anders gepleit. Leendert Jansz. en Proot hadden uitgeweid over de voordelen van een vestiging aan de Kaap en Van Riebeeck had dit nog aangedikt, speciaal had hij zich uitgelaten over de mogelijkheid vellen van „elanden, streeboeken", die voor de zo belangrijke

20. Althans volgens Wynaendts van Kesselt, p. 205. In de *Dagregister van Batavia* komt hij 31 aug. 1668 reeds als zodanig voor, terwijl hij daar laatstelijk 26 juli 1668 nog als commandeur genoemd wordt.

21. *Grote Biografie*, p. 182-188.

22. Zie hiertoe nitvoerig mijn studie: *Malacca under Jan van Riebeeck*, in *Journal of the Malayan Branch, Royal Asiatic Society*, het op verschijnen staande nummer ter herdenking van wijlen C. A. Gitsen Hill.

23. *Grote Biografie*, p. 186-188.

24. *Ibid.* Bijlagen IX en VIII.

handel op Japan van groot gewicht zouden zijn, te verscerven, over de peltcrijen van „dussen en andere delyne gedierle“ en over „den lraen ofte walvisch ende robbenvanghet“. Bij de besprokingen²⁵ met de gecommiteerden terzake uit het college der XVII zal hij dit nog hebben uitgewerkt en zo de indruk gegeven, dat de vestiging de kosten zou dekken. Was het daarom voor Heren XVII al een grote teleurstelling, dat er geen sprake van was, dat de Kaap belangrijke handelswaar zou leveren, zodat ze een schadepost lieef. Erger nog was, dat Van Riebeeck er niet in slaagde in zijn tienjarig bewind de vestiging aan haar doel te doen beantwoorden. Zeker, vlees, groenten en vruchten kon men er in voldoende mate aan de passerende schepen leveren, maar met de graanreuk ging het zo slecht, dat hij zijn aftreden de schepen er nog steeds uit Batavia rijst moesten aanvoeren,²⁶ zelfs voor het garnizoen. Als of men de schepen niet voordeliger ergens anders heen kon laten varen! En Van Riebeeck schoen niet te begrijpen, dat dit noch aan Heren XVII, noch aan de Hoge Regering weltevallig kan zijn geweest. Hij wist toch zeer wel, dat hij in dienst was van een lichaam, dat tot doel had handelswinsten te behalen en niet van een staatscommissie voor emigratie en kolonisatie. En had hij nu nog maar zuinigheid betracht. Maar zijn eeraudit dreef hem er toe veel te grootse plannen voor te stellen. In de briefwisseling tussen de autoriteiten te Batavia en in Nederland is hiervan telkens sprake. Met een voorbeeld moge hier worden volstaan; in de Generale Missive van 24 december 1655 schrijven Maetsuyker en zijn raden: „Het schijnt, dat de concepten en sinnen van meer gemelten commandeur Van Riebeeck vrij verre swieren, duer wij in tegendeel oordelen, dat hij een beknopte residentie aan de Caep te begrijpen de Compo, hem beet bevinden sal“.²⁷ En dat is niet meer dan een bevestigen van wat men te Batavia wist, dat het oordeel van Heren XVII was. Molebergen heeft volkomen gelijk, wanneer hij²⁸ schrijft: „De stemming te Batavia was nie zo tegen Van Riebeeck als in de vergadering der Zeventien“. In deze omstandigheden is het volkomen begrijpelijk, dat in 1662 aan het eind van Van Riebeeck's bestuursperiode aan de Kaap, die in financieel en economisch opzicht geen genoegen had gegeven, geen promotie voor hem was weggelegd. In de bewoordingen, waarmee de Hoge Regering hem te Malakka in haar Commissiebrief inleidt lezen men niet te veel: het zijn de gebruikelijke termen in zo 'n geval en niet een persoonlijke appréciatie, die men leest²⁹: „men wilde er weer een caputabel ende ervaren persoon³⁰ plaatsen en meende die gevonden te hebben in Van Riebeeck, dewelcke ons daerinnē doorgaens³⁰ goet genoegen heeft gegeven“.

Men mag aannemen, dat bij de Heren te Batavia het niet onverdeeld gunstige oordeel over Van Riebeeck door zijn beleid te Malakka sterk was

25. *Ibid.*, p. 71.

26. Vgl. bijv. S. F. N. Gie, *Geschiedenis van Zuid-Afrika*, I, p. 67-68.

27. Ook afgedrukt in mijn artikel *Gegevens over de vestiging aan de Kaap de Gode Hoop uit de Generale Missiven*, *dh. Tijdschrift*, VII, 1962, p. 100.

28. *Grote Biografie*, p. 166.

29. *Ibid.* Bijlage XVI.

30. Daerinnē, bedoeld is: in het werk aan de Kaap; doorgaens: bij voortdurend.

verhield. Maar in patria schijnt dat toch niet het geval te zijn geweest. Mogelijk trok men zich daar de hoge kosten van de vestiging aan de Kaap meer aan, mogelijk waren er andere redenen om de Zeventien tegen Van Riebeeck in te nemen. Maar zo ja, welke? Het kon toch wel niet zo zijn, dat men nog altijd onder de indruk was van het slechte aflopen van zijn eerste periode in Azië in Compagniesdienst. Men weet het; hij werd 11 juli 1647, toen hij als koopman in Tonkin diende, naar Batavia terug geroepen, als zijnde „met particulieren handel besmeth“³¹; daar werd van hem een bedrag groot f.132, nl. gage hem toekomende over twee maanden en zeven dagen goooftskoord.³² Erger voor hem was, zoals Molsbergen terecht schrijft, dat het ook een terugzending zij het niet ontslagen uit zijn rang van koopman, naar Nederland betekende.

Over de omstandigheden waaronder het optreden tegen Van Riebeeck plaats had, valt nog wel wat te vermelden. In hun brief van 31 dec. 1647 schrijven Gouv.Gen. Van der Lijn en zijn Raden uitvoering over de gebeurtenissen in Tonkin,³³ maar de naam van Van Riebeeck en het bedoelde incident worden er zelfs niet in vermeld. De terugroeping naar Batavia had plaats, voordat Heren XVII hun ongenoegen over de verhoudingen in Tonkin hadden uitgesproken; uit de Grote Biografie³⁴ is ons bekend, dat de Heren in hun brief van 18 maart 1648 klaagden over het handeluze leven, dat verschillende Compagniesdienaren juist in Tonkin leidden. Er moet in die brief nog meer gestaan hebben, dan Molsbergen vermeldt, want in haar antwoord,³⁵ gedateerd 18 jun. 1649, schrijft de Hoger Regering: „U E. seggen oock in hare missive verstaan te hebben, datter door twee personen 75000 gulden particulier in Tonquin souden verhandelt wesen sonder den aenbrenger noch den schuldigen te nomineren, dat wij van herten wenschen, dugh geschiet weer, sulcx noch met allen ernst van U Ed. eerbiedigh versoeken, ons die personen mogen werden aangewezen. Wij sullen met het grootste genoegen daerover danckbaer sijn ende voor U Ed. doen blijken de couragie te hebben soodanigen straffe daerover te excoeren, dat andere quervan niet schrick exempel sullen nemen, het sij oock, wie het soude mogen wesen van den grootsten tot den cleynsten sonder onderscheyt, welke openinge van sreeken om dat werck bij der handt te nemen met verlanpen sullen tegemoet sien off anders moeten sulcx voor minne leugens ende schelmse verdichtselen houden van degene, die U Ed. soodanige valsehe rapporten tij mondellinge ofte van hier schriftelijck

31. *Grote Biografie*, p. 46.

32. In de *Kleine Biografie* is bij p. 41 een foto afgedrukt van de kleren betreffende behoudende wikering. Ik kan er niet geheel van overtuigd, dat er werkelijk zeven dagen staat, 12 dagen klijt beter met het opgegeven bedrag. In *Rijfoge IV* van de *Grote Biografie*, die een transcriptie geeft, leze men p. 198 voor Jere do.; J etido, en in plaats van zelfs ten oirconde; zelfs hetzelfde, oirconde. Het woord op p. 199, dat Molsbergen niet kon lezen en waarvan hij vragenstervijae Patani voorstelt, is Bataria.

33. W. Ph. Coolhaas, *De Generale Missien van Gouv.Gen. en Raden aan Heren XVII der V.O.C., dl. II, 1639-1655*, Rijksgech. Publ. 112, 1964, p. 325-326.

34. P. 48.

35. *Gen. Miss. II*, p. 357-358. Men bedenke, dat een brief van Nederland naar Batavia er gemiddeld 8 maanden over deed.

hebben aangedragen". Ook in dit verband wordt de naam Van Riebeeck niet genoemd.

Het kwam herhaaldelijk voor, dat gerepatrieerde Compagniesdienaren, vooral wanneer hun thuisreis een gevolg was van ontevredenheid van of onmin met de Hoge Regering, met al of niet verzonnen verhalen over knoeierij bij Heren XVII aankwamen. In dit geval lieten Van der Lijn en Raden duidelijk merken, wie zij voor „oordieven", voor omgevers van de klacht, aanzagen, nl. behalve ds. Junius, vroeger predikant op Formosa, die in onmin was geraakt met Francois Caron, den machtigen Directeur-Generaal, zo aanzienlijke lieden als de Raden van Indië Salomon Smeets en mr. Simon van Alphen.

Smeets was na slechts 6 jaar gediend te hebben in nov. 1641 als Raad-extraordinair voor de tweede maal naar Indië gekomen, waar hij bij den Gouverneur-Generaal Antonio van Diemen goed stond aangeschreven: „een jongh cloeck man, vigilant genough tot executieren van dat hem gelast was".³⁶ Daarentegen was hij op voet van oorlog geraakt met den Directeur-Generaal Van der Lijn. Smeets beschuldigde hem er in stille bij Van Diemen van, dat hij zich verrijkt had met de handel in textiel met Chinezen. Van der Lijn kwam dat te weten en gaf op 25 jan. 1645, toen hij met zijn vrouw en andere hoge ambtenaren en hun vrouwen bij Smeets op een avondmaaltijd te gaste was, na een woordenwisseling den gastheer met een rotan een pak slaag, waarbij ook juffrouw Smeets („mevrouw" was allere de echtgenote van den Couv.Gen.), die tussen beiden kwam, een paar tikken opleef. Van Diemen liet de zaak door de Raad van Justitie afdoen: Smeets kreeg wegens belediging een boete van 100 realen van achten (=ongeveer f.300,-); Van der Lijn wegens mishandeling 250 realen. Het was Van Diemen, die wilde repatriëren, tevens aanleiding particulier aan Heren XVII te schrijven, dat te Batavia geen geschikte opvolger voor hem te vinden was, het was nodig, dat die uit patria werd uitgezonden.³⁷ Hij was toen reeds ziek en stierf 19 april, voor een opvolger uit patria was uitgekomen. De oplossing werd door de Raden van Indië Van der Lijn, Maetsuyker, Smeets en Van Alphen toen gevonden in het niet verkiezen van een Gouverneur-Generaal, maar het benoemen van den eerstgenoemde tot president van de Hoge Regering. Smeets' loopbaan was inmiddels gebroken, niet door de ruzie met Van der Lijn, maar door de omstandigheid, dat Heren XVII er achter waren gekomen, dat hij ten eigen bate handelsgoederen naar Nederland had gezonden en dat wel, nadat hij in 1642 voor een dergelijk vergrijp reeds een waarschuwing had gekregen, voor de tweede maal. Bij resolutie van 13 sept. 1644 riepen zij hem daarom buiten kwaliteit en gage terug. Deze resolutie werd tussen april en juli 1645 te Batavia ontvangen en Smeets werd met de eerst verstrokkende retourvloot, die van december naar Nederland teruggestuurd. Daar aangekomen, diende hij bij de Bewindhebbers 9 aug. 1646 een geschrift in,

36. W. Ph. Coulhans, *Urgesans naar Antonio van Diemen*, in Bijdr. tot de Taal-, Land- en Volkskunde van Ned. Indië, dl. 103, 1946, p. 541-543.

37. Ibid. p. 543.

waarin hij tracht te bewijzen, dat wat hij gedaan had, niets betekende in vergelijking met de knoerijen van anderen.³⁷ Het is wel waarschijnlijk, dat Sweers de toestand nog wat ernstiger voorstelt, dan hij was, maar is slechts een kwart waar, van wat hier vermeld wordt, dan is het al erg genoeg. Sweers is blijkbaar door de ondervonden behandeling min of meer „wild” geworden en spaart niemand meer. Zoals te verwachten is, gaat hij vooral te keer tegen de knoerijen van Van der Lijn, maar vrijwel alle hogere ambtenaren in Indië en een aantal lagere worden van knoerijen beticht. Het is voor mijn doel voldoende van hen slechts te noemen de reeds even vermelde Raad van Indië Van Alphen, de equipagemeeester Gerrit van Hain en zekere Ileycop. De weduwe van Van Diemen, Maria Aeltse., wordt wel niet rechtstreeks aangevuld, maar toch in een minder gunstig daglicht gesteld. Maar in het bewuste stuk wordt noch over Tonkin, noch over Jan van Rieboeck gesproken.

Voor Heren XVII dit stuk in handen kregen, nl. op 10 maart 1646, hadden zij Van der Lijn reeds tot Gouverneur-Generaal benoemd. Maar het was hun aanleiding hem 16 aug. 1646 te laten merken, wat er also in Nederland over de gedragingen van hem en anderen verteld werd³⁸ en om, voor zover dat in Nederland mogelijk was, nauwlettend aandacht aan zijn gedragingen te geven. Daartoe zullen ook hebben mede gewerkt de voor Van der Lijn niet gunstige brieven, die de Raden van Indië Maetsuyker en Van Alphen in 1645 zonder zijn weten aan Heren XVII deden toekomen.³⁹

Maetsuyker stond met Van der Lijn sedert deze tijd en mogelijk ook al wel eerder op zeer slechte voet,⁴⁰ in dit opstel behoort daarop evenwel verder niet te worden ingegaan.

Wel dient enige aandacht gegeven te worden aan Mr. Simon van Alphen. Hij was in 1635 naar Indië gekomen en had voortaanwielijk in snibten gediend, waarvoor juridische kennis een aanbeveling was. Op 27 juli 1644 was hij op voorstel van Van Diemen door de Hoge Regering tot Raad-extraordinaire van Indië benoemd bij dezelfde resolutie, die Maetsuyker van Raad-extraordinair tot Raad-ordinair bevorderde.⁴¹ Heren XVII bekrachtigden de benoeming, voor zover betreft Van Alphen, niet. Hij diende in december 1646 te repatriëren.⁴² Ook hij heeft, in Amsterdam aangekomen, weinig goeds over het doen en laten van het Compagniepersoneel verteld, zoals wij al zagen.

38. Het stuk is als bijlage van niet minder dan 24 bladzijden afgedrukt bij het opstel van P. A. Leupe, *Sukman Sweers, Raad van Indië, 1644*, in *Bijsdr. Taal- en Volkskunde van Ned. Indië*, derde volgreek. achte deel, 1873, p. 35-60.

39. Vgl. *Generale Missien*, II, p. 331.

40. Gedateerd 12 juli en 17 dec. 1645 en afgedrukt in *Jhr.Mr. J. K. J. de Jonge, De Opkomst van het Nederlands Gezag in Oost-Indië*, vijfde deel, 1870, p. 272-273.

41. Vgl. *hijr. Generale Missien* II, p. 407-408.

42. *Opkomst*, p. 275. In deze tijd hielden Heren XVII dgl. benoemingen nog niet geheel aan zichzelf, wel lieten benoemingen van de zijde van de Hoge Regering door haar te worden goedgekeurd.

43. Dit kan geen gevolg zijn van Sweers' klachten over hem.

Nog een ander kreeg niet de promotie, die Van Diemen voor hem gewenst had; dat was de secretaris van de Hoge Regering Pieter Meadaght. Op zijn sterfbed had de Gouv.Gen. de Hoge Regering opgedragen hem als Raad-extraordinaar te aanvaarden, maar zij was daar niet op ingegaan o.a. omdat, zoals Maetsuyker en Van Alphen 12 juli 1645 aan Heren XVII schreven, hij „een groote particuliere handelaar“ was.⁴⁴ Het was den man aanleiding in dec. 1645 naar Nederland te vertrekken.

Gedurende het bewind van Van der Lijn nam de ontevredenheid van Heren XVII over zijn beleid voortdurend toe, speciaal wat betreft de door hem zo gevreesde particuliere handel. Als hij, geprikkeld door een reeds genoemde brief van 16 aug. 1646, op 31 dec. 1647 vraagt om een vervanger voor hem te zenden, opdat hij zich in patria zal kunnen gaan verantwoorden⁴⁵ en dat verzoek — nu nieuwe klachten hunkerijde — herhaalt op 26 jan. 1649,⁴⁶ dan verlenen zij hem onmiddellijk ontslag op 25 april 1650 en dat in weinig vriendelijke termen, hij moet⁴⁷ „zonder enich nystel op den ontfangh van dees onse missive . . . Carel Reyniersen . . . in syn ampt als Gouverneur-Generael in de Oost-Indien laten authoriseren“. Van Dam zegt hierover in zijn Beschrijvinge⁴⁸: „Voorn.(elide) heer Van der Lijn in het bewint erf diensin het meeste genoegen en de gerequirende voldoeninge niet toebrengende, heeft men hem gelicentieert (= teruggeroepen)“. En nog veel strenger waren de Heren tegen den Directeur-Generaal, François Caron, die tegelijk met Van der Lijn werd opgeroepen, maar uit zijn stult gehoorst, zonder dat hij ontslag had gevraagd en die de reis naar Nederland buiten kwaliteit en gage moest maken. Van Diemen had op zijn sterfbed de Reuden bezworen den hoogst bekwamen Caron, toen Ruud van Indië en gouverneur van Formosa, daar te laten blijven en hem niet naar Batavia op te roepen, deels omdat hij een vreemdeling was,⁴⁹ maar meer nog, omdat de stervende wist, dat Caron van „veel particulariteyten in swangh“ ging, d.w.z. zich op allerlei wijzen persoonlijk trachtte te verrijken.⁵⁰ Maar als Van der Lijn op 13 oct. 1646 zijn benoeming tot Gouverneur-generaal ontvangen heeft, is één van zijn eerste daden Caron naar Batavia op te roepen.⁵¹ Komt daar dan nog bij, dat Caron spoedig Directeur-Generaal wordt, dan is zijn overwicht in de Hoge Regering sterk; Van der Lijn kon helemaal niet tegen hem op. Uit Generale Missiven uit de tijd van den Gouv.Gen. Reniers (1650-1653, de man ondertekent zo en niet als Reyniersen) blijkt, dat zowel Van der Lijn als Caron hun particuliere voordeel te veel in het oog hielden, vooral de tweede.^{52(a)}

44. *Gegevens Van Diemen*, p. 546.

45. *Generale Missive*, p. 331.

46. *Ibid.*, p. 369.

47. *Opkomst*, VI, p. 13.

48. *Id.*, III, p. 15.

49. *Opkomst*, V, p. 274. Caron was een Zuidnederlander.

50. *Gegevens Van Diemen*, p. 544-545.

51. *Generale Missiven*, II, p. 281.

51(a). Wat betreft Van der Lijn *Gen. Missiv.* II, p. 432 (10 dec. 1650), 472 (20 jan. 1651), 486-487 (19 dec. 1651), 580 (24 jan. 1652), 660 (31 jan. 1653), Van Caron 331-334 (10 dec. 1650), 472-473 (20 jan. 1651), 476 (16 febr. 1651), 660 (31 jan. 1653).

Zijn de heren in patria terug, dan wacht hun een onaangename tijd. Van Dum vermeldt⁵² uitvoerig, hoe zij ten slotte zich nog op eenvoudige wijze de dienst van de Compagnie verlieten, maar het duurde tot september 1652, eer het zover was. Merkwaardig is, dat in 1662 aan Corné, toen een man, die al in de zestig geweest moet zijn,⁵³ weer een Raadslidmaatschap door Heren XVII werd aangeboden. Bekwaam was hij zeker, in hoge mate.

Uit dit alles blijkt wel, dat Jan van Riebeeck, wat hij dan ook ten eigen bate in Tunkin misgebruikt hebben uitgehaald, in dat opzicht zeker allerm minst een uitzondering was onder de Compagniesdienaren: men zou geneigd zijn eerder het tegendeel te verklaren.

Dit is evenwel niet de enige reden, waarom in dit opstel personen en verhoudingen worden vermeld, die — schijnbaar — met Van Riebeeck weinig of niet te maken hebben. Dit was ook nodig, omdat het mij de mogelijkheid geeft de aandacht te vestigen op een omstandigheid, die in de biografieën van Van Riebeeck onvolduende naar voren is gebracht en die licht werpt op eigenaardigheden in zijn loopbaan.

Culemborg is een klein binnenlands stadje, waar voor jongelui, die voortuit wilden komen, niet veel kansen waren, tenzij ze betrokken waren bij de Rijn-schipperij, van ouds een bedrijf, dat er van belang was. Maar waarschijnlijk door dat bedrijf ook kwam men er licht toe niet alleen de Rijnvaart, maar ook de zeevaart te gaan beoefenen. Is de zeeweg naar Indië door de Nederlanders in het eind van de 16de eeuw gevonden, dan treft men onder de personen die deelnemen aan de reizen derwaarts al zeer spoedig Culemborgers aan. Uit die stad komen bijv. de schipper Anthonis Anthonisz. alias Swarte Teun en zijn broer Aert, constabel, die aan boord van de *Trouw* onder Mahu in 1598-1600 door de Straat van Magalhães naar Indië waren. Zij behoren tot de zeer weinigen, die op die reis niet om het leven kwamen of terugvoeren en zij behoren daardoor tot de eerste Nederlanders, die een reis om de wereld maakten.⁵⁴

Maar de bekendste en verdienstelijkste onder deze Culemborgers is Antonius van Diemen geweest, één der grootste Gouverneurs-generaal, de man, die na Jan Pieterz. Coen als de stichter van het groote bedrijf van de V.O.C. in Zuid- en Oost-Azië moet worden beschouwd. De zeventiende eeuwers voelden zich meer dan onze tijdgenoten verbonden aan hun stadgenoten in het algemeen en aan hun verwanten in het bijzonder. Zij

52. *Beeldrijzingen*, III, p. 15-17.

53. *Gezinsblijvers*, p. 127.

54. Vgl. F. C. Wierder, *De Reis van Mahu en de Cordes*, dl. I. *Linschoten-Vereeniging*, dl. XXI, 1923, n. 304-309 en mijn studie *Over onbekende bronnen van het Nederlandsche handelsboek van Hugo de Groot's de Jure Praeae*, die dit jaar zal verschijnen in de *Bijdragen en Meded.* van het *Historisch Genootschap*, dl. 79. Het is aanlokkelijk in hen verwanten van Jan van Riebeeck te zien. Staat men de Kwartierstaat van Van Riebeeck op, welke is afgedrukt voorin in het werk *Van van Riebeeck, Zijn Voor- en Nageslacht*, 1952, dan zal men daarin herhaaldelijk de naam Antonisz. aantreffen, ook Aert is een daar voorkomende voornaam, evenzo die andere verwanten van Jan van R. Aert en Anthonis waren in 1603 resp. 29 en 36 jaar oud. Mr. P. J. W. Beltjes, de beste kenner van het oude Culemborg, heeft mij mede, dat zij onmogelijk broers geweest kunnen zijn van Jan van Riebeeck's grootvader Gvoert Anthonisz, die nl. geen broers had.

zouden nimmer nalaten die mensen een kans te geven op de maatschappelijke ladder vooruit te komen. En in dit opzicht was Van Diemen een kind van zijn tijd. De „vrienden“, waaronder men dient te verstaan de „bloedvrienden“, d.w.z. bloedverwanten, konden er op rekenen, dat hij hun ter wille zou zijn. En dat gold niet minder voor de verwanten van zijn huize vrouw Maria Aeltse (die zich later Van Aelst noemde). Zij liet geen gelegenheid voorbij gaan haar verwanten vooruit te brengen, terwijl ik bij haar erbgemoot wel degelijk de indruk heb, dat hij op de capaciteiten van zijn „vrienden“ acht sloeg. Er waren ook lieden, die hij den machtigen man in het geveel trachtten te komen, doordat zij er toe mee werkten zijn verwanten in het zadel te helpen.

Enkele voorbeelden hiervan vinden wij in het reeds genoemde stuk van Sweers. Mr. Simon van Alphen blijkt nl. betrouwd te zijn met „Mevrouw Generaals zwagerin“.⁵⁵ Hiermee moet wel bedoeld zijn, dat hij gehuwd was met de weduwe van Maria Aeltse' hener Aert — we zullen hem nog weer ontmoeten — die in Indië was gestorven. Van Alphen's carrière bespraken wij reeds.

Gerrit van Ham was volgens Sweers⁵⁶ uitgevaren in 1633 als „onbevaren bootsgezel“. In december 1642 had hij het reeds gebracht tot equipagemeester op f.120 per maand en dat omdat hij „van zijn kint saliger (—Van Diemen) vernaagschapt was“. Sweers vermeldt hem als een grote knuier. Het verdient aandacht, dat Van der Lijn en Caron hem in dec. 1647 wogens particuliere zaken buiten kwaliteit en gage naar Nederland terugzonden.⁵⁷ Zoals men weet, was hij een man van Jan van Riebeeck en onwillekeurig rijst de vraag, of de laatste in Tonkin betrokken was in de knuierijen van zijn oom. Zekerheid daaromtrent verkreeg ik niet. Het is bekend, dat het gebeurde later vergeven of vergeten werd; in 1661 werd Van Ham als Van Riebeeck's opvolger naar de Kaap gezonden, maar hij stierf op de reis in maart 1661.

Lambert Heyrop was volgens Sweers een soldaat „ook wat van Van Diemens vrienden“, die „onschieljks een letter op het papier te zetten wist“. Hij kwam uit in 1643 op een vloot, gecommandeerd door Caron, die het verstandig vond hem tot assistent te benoemen op f.36 per maand en die hem een half jaar later als onderkoopman meenam naar Fortuosa. Wij zullen hem nog even tegenkomen. Toen een jaar later de opperkoopman Verstegen uit Nederland uitkwam, volgde hij dit voorbeeld, hij „verdeide op zijne uitreis ook een klein jongetje van Jufvrouw van Alphen's vrienden tot jong assistent à 12 gld's maands, daar het nogthans . . . in Nederland geen vier gulden 's maande door voerspraak konde bedingen“.⁵⁸ Maar het is niet nodig ons te beperken tot het verlag van den zeker niet onpartijdigen Sweers.

55. Sweers, p. 94.

56. I.a.p. p. 98. Volgens Mulderbeek, *Grote Biogr.*, p. 165, was hij bij zijn uitvaren weelblijver.

57. Vgl. Mulderbeek, I.a.p. en *Generals Missives*, II, p. 331.

58. Sweers, p. 99.

Als in sept. 1632 Van Diemen uit wordt gezonden als Eerste Raad en Directeur-Generaal, dan vinden Heren XVII goed ook „syn swager Aerd Aelst aen te nemen als luytenant ende Cornelis Vedder, ter secretarie tot Geylenburch eenige jaren gescreven hebbende, als assistent voor 25 guls.'s maents".⁵⁹ Vedder kwam ik verder niet tegen, maar wel swager Aert, aan wien 25 oct. een gage van f.54-per maand werd toegekend, terwijl f.50 het gebruikelijke was⁶⁰ „op conditie geen andere pretensie sul mogen maeken". Toch vonden Heren XVII goed den man met pretensies, toen hij op het punt stond de embarkeren nog een verzilverde degen aan te bieden. Jonge truipeudel? Reeds 11 maart 1635, dus nog voor de grote swager Gouverneur-generaal was geworden, werd hij al kapitein, maar de dood maakte een eind aan deze loopbaan, Aert is kort daarop gestorven. Wij zagen reeds, dat Van Alphen de weduwe huwde en daarop carrière maakte. Van Aert's drie zoons werd althans de middelste, Jan, volwassen. Als Johannes van Aelst⁶¹ trouwde hij 5 april 1644 de geboort onbepaalde Anna Albus. Hij zelf was evenwel als voornaamste, zo niet enige, erfgenaam van zijn tante Maria van Aelst schatrijk. Toen in 1738 de laatste van zijn drie, allen ongehuwd gebleven, kinderen, Anna, stierf, liet zij het voor die tijd kolossale vermogen van f.768899- na. Met Van Diemen voer in 1632 ook Bartholomeus de Gruyter, de zoon van zijn zuster. Zodra de jongen 16 jaar oud is, wordt hij op de secretarie geplaatst, in 1639 is hij al opperkoopman en in 1643 opperhoofd van Maasilipatan, ter kust van Coromandel. Na het overlijden van zijn oom brengt hij het tot burgemeester van Utrecht, wat betekent dat hij in het regentenpatriciaat is geaccepteerd. Men ziet het, er viel onder Van Diemen voor zijn verwanten carrière te maken! Nu vermeldt Molsbergen⁶² wel, dat Van Riebeeck en Van Diemen stadgenoten waren, maar van verwantschap tussen beiden schijnt hij niet te hebben geweten. En toch waren de mannen op twee wijzen verwant.⁶³

Van vaderskant: Jan van Riebeeck's vader Anthony (1580-1639) had tot moeder Geertnyd Hoevenaer (gehuwd met Jan van Riebeeck), die een zuster was van Christina Hoevenaer, gehuwd met Meus Anthonisz. Deze laatste waren de ouders van Antonio van Diemen. Met andere woorden: de vader van Jan van Riebeeck was een volle neef van den Gouverneur-Generaal.

Van moederskant: Meus Anthonisz., de vader van Van Diemen had een broer Cornelie die de vader was van Elisabeth, de vrouw van Goveert Anthonisz., de grootvader van moeder's kant van Jan van Riebeeck. Met

59. *Gehevens Van Diemen*, p. 519.

60. *Beschrijvinge*, III, p. 245.

61. Vgl. P. J. W. Beljies in *De Nederlandsche Levens*, maart 1949, p. 96 en Johan E. Elise, *De Vriendschap van Amsterdam*, p. 289 en 292.

62. *Kleine Biografie*, p. 9.

63. De nu volgende gegevens zijn deels ontleend aan de door mr. P. J. W. Beljies opgemaakte kwartierstaat vóór in het werk *Jan van Riebeeck. Zijn Voor- en Nageslacht*, deels aan inlichtingen, mij welwillend door den heer Beljies verstrekt.

andere voordeelt; de grootmeester van moeder's kant van Jan van Riebeeck was een volle jacht van den Gouverneur-Generaal.

Daaruit valt veel te verklaren.

Ten eerste, dat Jan van Riebeeck in 1639 als bijna twintigjarige in dienst van de V.O.C. uitruk naar Indië, waar onder den achterneef uit Culemborg (Gouv.Gen. L'jan. 1636-19 april 1645) promotie te maken viel.

Ten tweede, dat hij spoedig nu aankomst te Batavia, waarschijnlijk wel direct, het onderchirurgijnschap verwisselt voor het assistentschap. Een onderchirurgijn verdiende van f.16 tot 27 per maand⁶⁴ en hij kon het op zijn best, na vele jaren dienst, brengen tot opperchirurgijn met 60 gld. Een assistent verdiende direct f.24 en een loopbaan stond voor hem open, die tot de hoogste rangen reikte.

Ten derde, dat hij inderdaad spoedig promotie maakte. Molsbergen⁶⁵ fantaseerde, toen hij Van Riebeeck's bevordering tot onderkoopman „ingewijfeld“ liet voortspruiten uit zijn goede diensten in Atjeh. Over de kwaliteit van die diensten is niets bekend. Dat Van Riebeeck in april 1643 onderkoopman werd op 40 gld. 's maands, is zeker in de eerste plaats te danken aan de verwantschap met Van Diemen. Geheel normaal is, dat hij — na diens dood — in november 1646 koopman werd op 35 gld. per maand. Er is geen reden om daarin met Molsbergen⁶⁶ iets bijzonders te zien.

Ten vierde, dat na Van Diemens' dood noch Caron, noch Van der Lijn zich meer geroepen voelde de verwanten van den overleden Gouverneur-Generaal de hand boven het hoofd te houden. Caron heeft te Batavia natuurlijk gehoord, dat Van Diemen hem niet daarheen wilde laten komen en Van der Lijn was verbolgen over de omstandigheid, dat Maria Achtsz., de weduwe van Van Diemen, in het Gouv.Generaalshuis bleef wonen, omdat hij, Van der Lijn, slechts president van de Hoge Regering was. Dat zat hem hoog, zoals uit verscheidene van zijn brieven blijkt⁶⁷. Het was beiden maanen dus verre van aangenaam, dat zij Van Riebeeck van Tonkin konden terugroepen, tegelijk nog wel met Ileycoop,⁶⁸ die andere Culemborger en verwant van Van Diemen, dien wij reeds even ontmoetten.

Molsbergen⁶⁹ is er evenwel naast, als hij naar ontleiding van Van Riebeeck's vernedering de vraag stelt, of één van zijn rechters wel vrij was van het kwaad van particuliere handel en dan als voorbeeld Caron vermeldt. Van Riebeeck moest zich natuurlijk verantwoorden voor de Raad van Justitie en daarin had Caron geen zitting. Voorzitter van die Raad was Raad-ordinaaris Antonin Curn, een man, wiens naam ik nimmer onder de met particuliere handel bemetten tegenkwam.

64. Vgl. *Beschrijvinge*, III, p. 244.

65. *Groot Biografie*, p. 20.

66. *Ibid.*, p. 43.

67. Bijv. *Opkomst*, I, p. 270, waar Van der L. het over „die tegenwachuge vrouwe“ heeft. Vgl. ook *Generale Missien*, II, p. 331.

68. *Groot Biografie*, p. 46.

69. *Ibid.*, p. 47.

Naar het mij voorkomt, waren met het vertrek van Van Hart, Van Riebeeck en Heycop in 1647 naar patria alle verwanten van Van Diemen uit Indië weggevoerd. Mocht het totnusverre nog enige verwondering wekken, dat Heren XVII Van Riebeeck, die in 1648 toch op niet zeer oervolle wijze was thuisgekomen, drie jaar later in een veel verantwoordelijker betrekking in opperkoninkmansrang naar de Kaap stuurden, dan kan men in het hier vermeldde daarvoor een verklaring vinden. Het waren Van der Lijn en Caron, die in 1647 Van Riebeeck uit Tonkin hadden teruggeroepen. Welnu, in 1651 waren zij zelf op heel wat ernstiger beschuldigingen, in ongenade, naar Nederland opomthouden. Van der Lijn was daar in sept. 1651 aangekomen en Caron ongeveer een maand later. Het was op dat ogenblik nog verre van zeker, of zij de Compagniedienst wel op oervolle wijze zouden verlaten, vooral ten aanzien van Caron leek dat bepaald twijfelachtig. Voor beide mannen in Nederland kwamen, op 15 mei 1651, hadden de Amsterdamse Bewindhebbers besloten met Van Riebeeck te gaan overleggen over een eventuele vestiging aan de Kaap,⁷⁰ terwijl ruim een jaar te voren, 6 april 1650, Van der Lijn en Caron waren teruggevoerd. 24 dec. 1651 verliet Van Riebeeck als hoofd van de vestigingsexpeditie naar de Kaap het vaderland.⁷¹ Mij denkt, dat men hierin ook (natuurlijk niet: alleen) een corhorstel zien kan van hem en van de nagedachtenis van zijn beschormer Antonio van Diemen.

Wij hebben gezien, dat de wijze, waarop Van Riebeeck de Kaap bestuurde, waarschijnlijk de hoofdrede was, waarom zijn carrière verder in het zand verliep. En ongeveer evenzo is de redenring van Molsbergen: „dat hij in zijn optimisme de . . . Heren Bewindhobbers inkomsten voor-spiegelde, die pas heel veel later te voorschijn kwamen, deed afbreuk aan de waardering van zijn persoon”.⁷² Maar waarom bracht de in financieel opzicht wel gelukkige bestuursperiode te Malakka dan geen verandering in die waardering? Het komt mij voor, dat de verwantschap met Van Diemen ook hier veel kan verschaffen.

Van Diemen was een uitzonderlijk bekwaam man: Heren XVII hadden hem bijzonder veel te danken. Maar hij was ook een man geweest, die overtuigd was van zijn juiste inzichten en overtuigingen. Hoe beleeft hij zich in zijn brieven ook als de nederige dienaar van de Heren in patria uitdrukke, heel veel trok hij zich van hun bevelen niet aan.⁷³ Hij geeft — in theorie — toe, dat hij te gehoorzamen heeft; „t syn onse meesters ende wij haere diensers, hebben haer te gehoorzamen” schrijft hij bijv. aan den gouverneur van Amboina, maar in de praktijk was hij de man, die besliste. Hij schrijft bijv. 12 dec. 1641 aan de Heren: „ons de zaken

70. *Grote Biografie*, p. 71.

71. De bezetting van de Kaap was door het uitstakken van de toenadering tot Engeland noodzakelijk geworden. In dezelfde maand werd de vaart op Engeland voordrager gemaakt, op 25 mei 1652 heil hij Dover een zeegevecht plaats, waarbij de eerste Engelsche oorlogsveldtocht voorkwam, vgl. *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, VII, p. 128-130 en VIII, p. 376.

72. *Grote Biografie*, p. 178.

73. *Gebeurtenissen Van Diemen*, p. 525-531. handelt hierover uitvoerig.

van India moeten vertrouwt worden ende daerover geen ordre niogen inschieten, son de Compagnie dienst doen sullen". Beviel dat den Heren niet, dan moesten zij hem maar terugroepen. Maar daarvoor wachten zij zich wel: de resultaten van zijn heleid waren, ook in financieel opzicht, voortreffelijk. Aan te nemen valt, dat die onafhankelijke houding althans een deel van de Heren zeer geërgerd heeft, maar wist te doen, als men een Gouverneur-Generaal heeft, die verder zo voortreffelijk blijkt te zijn! Men kan dan niet anders doen, dan in de feitelijke ongehoorzaamheid barmsten.

Maar van een andere dienaar zouden zij nu iets zeker niet dulden. Zeker niet van Van Diemen's neef. Van Rieboeck was zeker geen onbegrijpende man, maar toch ook allerniust een niftlinker; zoals hij waven er verechidenen in de dienst van de Compagnie. Daarbij had hij iets van het zelfbewustzijn van zijn gruten neef, maar niet het geluk, dat de resultaten van zijn werk als klinkende munten in de kas kwamen! Mij dunkt, de Heren hebben gedacht: alweer zo'n lastige man met de aard van Van Diemen, vol grote plannen en voorspiegelingen en wat waren de resultaten aan de Kaap: grote uitgaven en kleine inkomsten! wij zullen er wel voor zorgen, dat die man binnen de perken blijft.

Van Rieboeck heeft het geluk gehad, dat de Compagniesvestiging, die hij als eerste heeft bestuurd, is uitgegroeid, als enige, tot een nieuw, grut land met een tulrijke bevolking. Er wordt in zeker zin nog in de traditie van den stichter doorgewerkt, anders dan in Indonesië, waar, sinds het een republiek wert, de traditie geheel is afgebroken. Van Rieboeck heeft daardoor een grote plaats in de geschiedenis van Zuid-Afrika, een — nitenaard kleine — ook in de wereldgeschiedenis. En wie komt nog een Van Diemen of Jan van Rieboeck's zoon Abraham, die het zoveel verder bracht dan zijn vader? De verering voor dezen Oelemborger gaan thans zover, dat men het huis, waarin zijn grootvader woonde, omdat hij daar zelf ook zeker wel verbleef zal hebben, als een soort bedevaartplaats voor Afrikaners in Nederland wil gaan beschouwen. En wie denkt daarbij aan Van Diemen? Toch is over zijn geboortehuis meer met zekerheid bekend dan over dat van Van Rieboeck. „Ja", schrijft mij mr. Beltjes. „ja, het huis, waar Meus Anthonisz. woonde, dat hij hij zijn huwelijk van zijn schoonvader kreeg (of liever zijn huisvrouw) heb ik waarschijnlijk wel te pakken". Maar wie interesseert zich hiervoor behalve mr. Beltjes en ik? Hij gaat voort: „Helas, het is erg verhouwd, het moet het huis op de Oude Vlachmarkt zijn, waar thans de banketbakkerij van Willemsen is gevestigd is. Ik zal een en ander nog eens controleren". Toch had Van Diemen ook een bekende man kunnen zijn in een ander deel van de wereld, in Australië, want hij was het, die in 1642 de expeditie rondom Australië uitrustte en van nauwkeurige instructies voorzag, die naverel bijdragen tot het bekend worden van het Zuidland en waarop o.a. Tasmanië en Nieuw-Zeeland worden ontdekt. Terecht werd toen het eerstgenoemde eiland naar hem genoemd. Het is een wat zonderlinge reden, die hem dan in het vergeetboek deed geraken. Toen in 1853 de Engelsen besloten, dat het eiland niet meer als — zeer zware — struikolonie gebruikt zou

worden, gingen zij er tegelijk toe over de naam te veranderen. Van Diemens' land, naar de Engelse uitspraak Demon's land, dat was toch te ongunstig! Zij herdoopten het daarom, niet naar den knappen piloot van de expeditie, want welke Engelsman kan Frong Vischer's naam uitspreken? — maar naar den onbehouwen, matig begaafden en niet zeer verdienstelijken commandeur Abel Tasman, die sedert als een soort pendant van den Afrikaansen Van Riebeeck voor Australië dienst doet. En hij had met Culemburg niets te maken, hij was geboren in het Groningse dorpje Lutjegast, waarheen Australiërs bij bepaalde gedenkdagen, plegen op te trekken.

Het is met de menselijke roem in de geschiedenis maar wonderlijk gesteld!

Prof. dr. W. Ph. Coolhaas.

Bijlage

Aan d' Ed. Heeren,
Mijn Heeren de Bewind-
hebbeden der Vergaderinge
van de Zeventhiene.

Ed. Eerw.ste Hoogheerheden
wel wijze, voorsienige ende zeer
generouse Heeren,

Mijn Heeren,

Met Verleendighelt ten aanzien der austerie tredende om U Ed. Hoogheerheden te min in wichtiger affairen te beletten, soo wil ik niet twijffelen off het sal haer Ed. noch wel te gehangen sijn myn u soeck anpae, met gedierdigheyt van derelve hoop g'estimeerde Vergaderinge van Zeventhiene noch jonghet deden, namentlyck mitte mynne chintzen de justheyt van Raet van India, daer ik sedinge jaren in Campsedienst om gecontinueert ende over gedient heb; soodanigh als U Ed. Hoogheerheden sonder twijffel wel bekent sij, en waerom ook al gehoort had, daer nu evenwel eens een goet succes op soude hebben gevulgt, doch indien ik daer noch niets van en verneme sij U Ed. jongste van 17 mactj '73, noch sij die van 21 junij daerom, beyde mette Quartel afgeevenden en vande Caep prde Goutvink 5 deser hier ghebracht, soo heb ik evenwel gedacht van mijn plicht te sijn om mij de noot van U Ed. Hoogheerheden te adresseeren meet dese mijn andermaels veditienige sollicitatie en nitmoedigh versack, dat het U Ed. Hoogheerheden op desen dael wilde believen my met een gunstigh advancement als voorschreven te willen benesiveren, hetwelck ik niet sal nalaten niet alle dankbare gedienrige officie onder Campre te verdienen sien.

Uwewerde

Ed. Eerw.ste. Hingh Achbare wel wijze voorsienige ende zeer generouse Heeren,
Mijn Heeren,

Naer myn nitmoedighste gebiedenisse ende groete Gode den Almoevenden gesade-lyck ende in U Ed. gunst van sine onschynen geroocommandeert.

U Ed. aldernitmoedighste
ende onderdanighste dienaar
Jan van Riebeeck.

Batavia In 't Casteel
thulden januarij 1674.